

## ПАРАДИГМА ЯК ПРЕДМЕТ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Анатолій В. ФУРМАН

Copyright © 2013

**Актуальність дослідження.** Методологічна концепція парадигми, що запропонована півстоліття тому північноамериканським науковцем Томасом Семюелом Куном (1922–1996) і викладена ним у знаменитій праці “Структура наукових революцій” (1962) [13; 14, с. 9–268], поруч із іншою відомою концепцією – наукових дослідницьких програм Імре Лакатоша (1922–1974) [15; 16], належить, як відомо, до вершинних досягнень критичного раціоналізму і постпозитивістської думки загалом, котра набула розвою у другій половині ХХ століття, починаючи від фундаментальних праць Карла Раймунда Поппера (1902–1994) [21] і завершуючи концепцією методологічного анархізму Пола Фойерабенда (1924–1994) [30]. На відміну від К. Поппера, який головним критерієм науковості вважає *фальсифікацію*, тобто принципову можливість відторгнення будь-якого наукового твердження чи набору наукових узагальнень (теорію), якщо вони суперечать досвіду, емпіричним даним, Т. Кун за концептуальний модуль науки приймає не окрему теорію, а *сукупність теорій, що утворює певну метатеоретичну єдність – парадигму*, що базується на особливих онтологічних і гносеологічних ідеалізаціях та настановленнях, усеприсутніх у свідомості представників окремого наукового співтовариства. “Під парадигмою, – пише цей дослідник, – я розумію визнані всіма науковими досягненнями, які протягом певного часу дають науковому загалу модель постановки проблем та їх розв’язання” [13, с. 11; 14, с. 17]. Панування окремої парадигми на певному історичному етапі розвитку науки назване Т. Куном періодом “нормальної науки”, який вирізняється накопиченням наукових результатів, здобутих під час вирішення чергових завдань за стандартними взірцями і методиками (“розв’язання заморочок”), натомість зміна парадигм утілює період наукової революції, себто доко-

рінну трансформацію, переінтерпретацію основних наукових результатів і досягнень, а відтак й видозміну базових стратегій наукового дослідження і заміщення їх новими, неспівмірними з попередніми.

Проте запропонована Т. Куном, як і іншими постмодерністами, логіка реконструкції розвитку наукового (раціонального) знання на сьогодні має вельми схематичний вигляд, а тому потребує як критичного переосмислення з нових методологічних позицій, так і ґрунтовної логіко-змістової деталізації. Перш за все, на наше переконання, слушно розширити методологічні межі конструктивного використання понять “парадигма”, “метопарадигма”, увівши в науковий обіг (передусім у сферу соціогуманітарного пізнання) похідні поняття “парадигмальне дослідження” і “метопарадигмальне дослідження”, “парадигмальна дослідницька карта” і “метопарадигмальна дослідницька карта”, що, власне, й здійснено нами нещодавно [35; 36]. Однак, методологічно відрефлексувавши переваги та обмеження концепції парадигми у проекції на особливості соціально-психологічного пізнання, а також виокремивши сутнісні ознаки парадигмальних досліджень у цій царині сучасного дискурсу, нами фрагментарно описана онтофеноменологічна картина цілісного парадигмального циклу колективної пізнавальної творчості і, відповідно, змістовно не деталізовані періоди і фази системного розгортання спільно здійснюваних процесів наукового пізнання.

Звідси **основне завдання** цієї розвідки полягає у зміні предмета дослідницької уваги – від онтології і феноменології до гносеології та методології – у пізнанні того, що таке *парадигма як соціокультурна одиниця колективної пізнавальної творчості у сфері науки*; а це означає, що предметом методологічної рефлексії має стати не стільки та онтофеноменологічна данність, що описується поняттям “пара-

дигма” (традиційний погляд, за якого досліджувана ділянка речей і явищ називається певним терміном), скільки логіко-змістові й отже значеннево-сміслові горизонти методологічно доцільного використання цього категорійного поняття як засобу наукового пізнання і як інструменту мислєдїяльності (Г.П. Щєдровицький (1929–94) [3; 5; 24; 25; 45; 48]) та професійного методологування (А.В. Фурман [34; 37; 39; 41–43]). Отож мовиться про отримання особливого типу знань – *методологічних*, за яких “твердження розгортаються не в дійсності методології, а в дійсності *метаметодології*: замість того, аби здійснювати будь-яку розумову чи діяльну процедуру і демонструвати її, описують або її саму, або утілюване нею перетворення, його можливі продукти та результати...” [46, с. 39].

**Мета дослідження:** відштовхуючись від напрацювань системомислєдїяльнїсної і вітакультурної методології (див. список літ.), домогтися обґрунтування принципів і закономірностей побудови *теоретичної моделі генези повного парадигмального циклу колективної пізнавальної творчості у сфері науки*, а також створити вказану модель як рефлексивний підсумок методологічних пошукувань евристичних обрїїв конструктивного мисленневого використання *концепту і категорії парадигма*.

**Виклад основного матеріалу.** Методологічний аналіз логіко-змістового наповнення вищенаведеного визначення парадигми, поданого Т. Куном, дає підстави сформулювати більш узагальнене розуміння предмета нашого теоретизування: *парадигма* – це панівна система ідей і теорій, норм, методів і критеріїв дослідницької діяльності, котра дозволяє вченим, а з їх допомогою та через інститути науки і культури всьому суспільству, отримати певне *бачення світу* і місця в ньому людини, уможливує відносно успішне вирішення світоглядних і повсякденних суспільних завдань та проблем, слугує еталоном наукового мислення і пошукової діяльності.

Водночас виникнення *концепції парадигми* характеризує перехід пізнавальної творчості від класичної науки до некласичної й, відповідно, до *некласичного типу наукової раціональності*. А це означає, що має місце відмова науковців, котрі підтримують цю концепцію як методологічний орієнтир у своїх пошукуваннях, від прямолїнійного онтологїзму, тобто від витлумачення пізнання як поступального

руху до об’єктивного знання, розуміння ними відносної істинності теорій та картини світу в цілому, коли допускається об’єктивність кількох відмінних між собою конкретних теоретичних описів однієї і тієї ж реальності, наявні такі типи пояснення й описання, які у явному вигляді утримують посилання на засоби та операції пізнавальної діяльності, нарешті все це поєднується із новими уявленнями про активність суб’єкта пізнання [див. детально 12; 29; 34; 45; 48].

Загалом концепція парадигми Т. Куна розмежує історичний поступ науки на два великих періоди залежно від гостроти конкурентної боротьби між різними науковими товариствами: за панування окремої (зрілої) парадигми має місце так званий етап нормальної науки, тоді як у ситуації розпаду єдиних парадигмальних координат – наукова революція. *Нормальна наука* характеризує ту стадію у розвитку раціонального знання, на якій в основному відбувається накопичення і систематизація знань у рамках панівної парадигми і подальша розробка у її форматі теорії задля здолання деяких залишкових непорозумінь і поліпшення розв’язку проблем (заморочок), які раніше були актуалізовані лише поверхово; при цьому дослідники окремої наукової школи, обстоюючи єдину парадигматику, діють у межах чітких правил-приписів зреалізування науково-дослідної діяльності. *Наукова революція* – це некумулятивні (незбільшені, не підсилені) епізоди розвитку науки, коли в результаті кризи стара парадигма замінюється повністю або частково новою. Вона розпочинається із кризи панівної парадигми, тобто відтоді, коли наукові факти вже не можуть бути пояснені і вирішені заморочки з допомогою загальноприйнятих теорій, які утворюють зміст нормальної науки, що закономірно породжує професійну невпевненість учених [13, с. 98]. Так стартує перехід до кризового стану, до періоду *екстраординарної науки*, що базується на наукових відкриттях і пропонує оновлене бачення світу, більш ефективні способи розв’язання нагромаджених непорозумінь та пояснення наукових фактів, що не вміщуються у формат бувшої парадигми.

Отже, *сутність наукової революції* полягає у процесі зміни парадигм, пов’язаного із розривом кумулятивного накопичення знань, поступовості в динаміці розвитку науки. *Ядро* такої революції, у якій Т. Кун вбачає багато спільного із революцією соціальною, становить “відмова наукового співтовариства від тієї чи

іншої освяченої віками наукової теорії на користь іншої теорії, несумісної з попередньою. Відтак мовиться про зсув у проблемах, що підлягають науковому вивченню, і у певному стандарті їх дослідження і розв'язання. У такий спосіб – з допомогою і через наукові революції – відбувається “трансформація світу, в якому проводиться наукова робота” [13, с. 23, 24]. Проте інтелектуальна еліта ніколи не відмовляється від наукового надбання, а розмежує все здобуте попередниками на чотири сегменти упередження:

а) для історії науки – застарілі, раритетні, знайдені помилковими у результаті нових наукових відкриттів, теорії відкидаються, але становлять інтерес для істориків науки;

б) для нової парадигми – частина наукового надбання трансформується стосовно оновлених емпіричних, теоретичних, методологічних і світоглядних вимог;

в) для філософії науки – здебільшого незначна порція наукового спадку опрацьовується як форми, засоби та інструменти філософування і методологування;

г) для науки як для соціального інституту й як для однієї із сфер духовного виробництва та окультурення соціуму – досить великий корпус наукового знання, що становить осереддя спадкового генотипу науки в цілому чи окремих її галузей, передається наступним поколінням, утворюючи фундамент культурно-історично зумовленої наукової картини світу.

Вчений, виходячи із виняткової ролі в історії людства наукових шкіл, колективів, товариств, “може бути зрозумілим саме як учений тільки за його належністю до наукового товариства, всі члени якого дотримуються певної парадигми; остання ж, своєю чергою, характеризується сукупністю знань та особливостями підходу до розв'язання наукових проблем...” [8, с. 592]. Інакше кажучи, парадигма в аналізованому теоретичному підході – це засаднича одиниця виміру процесу розвитку науки, що постає у форматі концептуальної схеми, яку протягом певного часу наукове співтовариство визнає як основу свого повсякденного дослідницького практикування. Вона втілюється в тематичних періодичних виданнях, монографіях і наукових збірках, посібниках і підручниках, а головну у тих працях учених, які стали класичними і набагато років визначили як коло проблем у чітко упередженій царині науки, так і методи та засоби їх розв'язання.

А.С. Філіпенко [31] унаочнює еволюцію наукових парадигм (рис. 1), із чого слідує, що: 1) довершений розвивальний цикл будь-якої парадигми обіймає п'ять періодів у її конкретному соціоісторичному функціонуванні: допарадигмальний, “нормальної науки”, невпевненості і кризи у рамках нормативної науки, наукової революції, виникнення нової парадигми і постання “нормальної науки” оновленого парадигмального формату; 2) життєдіяльність наукових шкіл пов'язується лише із допарадигмальним рівнем розвитку науки, на якому, на переконання більшості дослідників, нині перебувають психологія і соціологія; у зв'язку з цим, як відомо, Томас Кун, наслідуючи Френсіса Бекона, негативно оцінював роль наукових шкіл у розвитку знання, стверджуючи, що такі школи – це симптом незрілості науки, вони зникають з утвердженням загальноприйнятого взірця наукової діяльності і з'являються у період кризи – розпаду до певного моменту єдиного наукового співтовариства; 3) логіко-змістове наповнення кожного періоду наукової парадигми становить співвідношення між аномальними фактами і фактами, які її підтверджують, тобто власне науковими фактами (від лат. *factum* – зроблене) як вихідної складової наукового знання, що відображає дійсні властивості речей і процесів, на основі яких визначають закономірності явищ, вибудовують теорії і теоретичні системи; якщо істотну перевагу в докільлі наукової еліти мають другі, то має місце фаза “нормальної науки”, якщо переважають перші – невпевненість і криза, що спричиняють наукову революцію і вимагають утвердження нової теорії; 4) виникнення нової парадигми – це перемога альтернативних наукових фактів, що підтверджують її життєздатність і перспективність у сукупності з теоріями і методами.

У зв'язку із вищеконстатованим оригінальною видається методологічна концепція циклічно-генетичної динаміки розвитку соціальних наук Ю.В. Яковця (1929 р.н.), що обґрунтована під завісу ХХ століття [49; 50], базується на ідеї наукових циклів Т. Куна і на теорії хвиль або циклів економічного розвитку суспільства М.Д. Кондратьєва (1892–1938) [10] й дає змогу логічно узгодити зміну парадигм, наукові кризи і революції у загальній схемі динаміки наукового пізнання. У її форматі автор виокремлює вісім фаз довершеного наукового циклу: *перша* – латентна, коли на тлі панування усталеної парадигми виникають

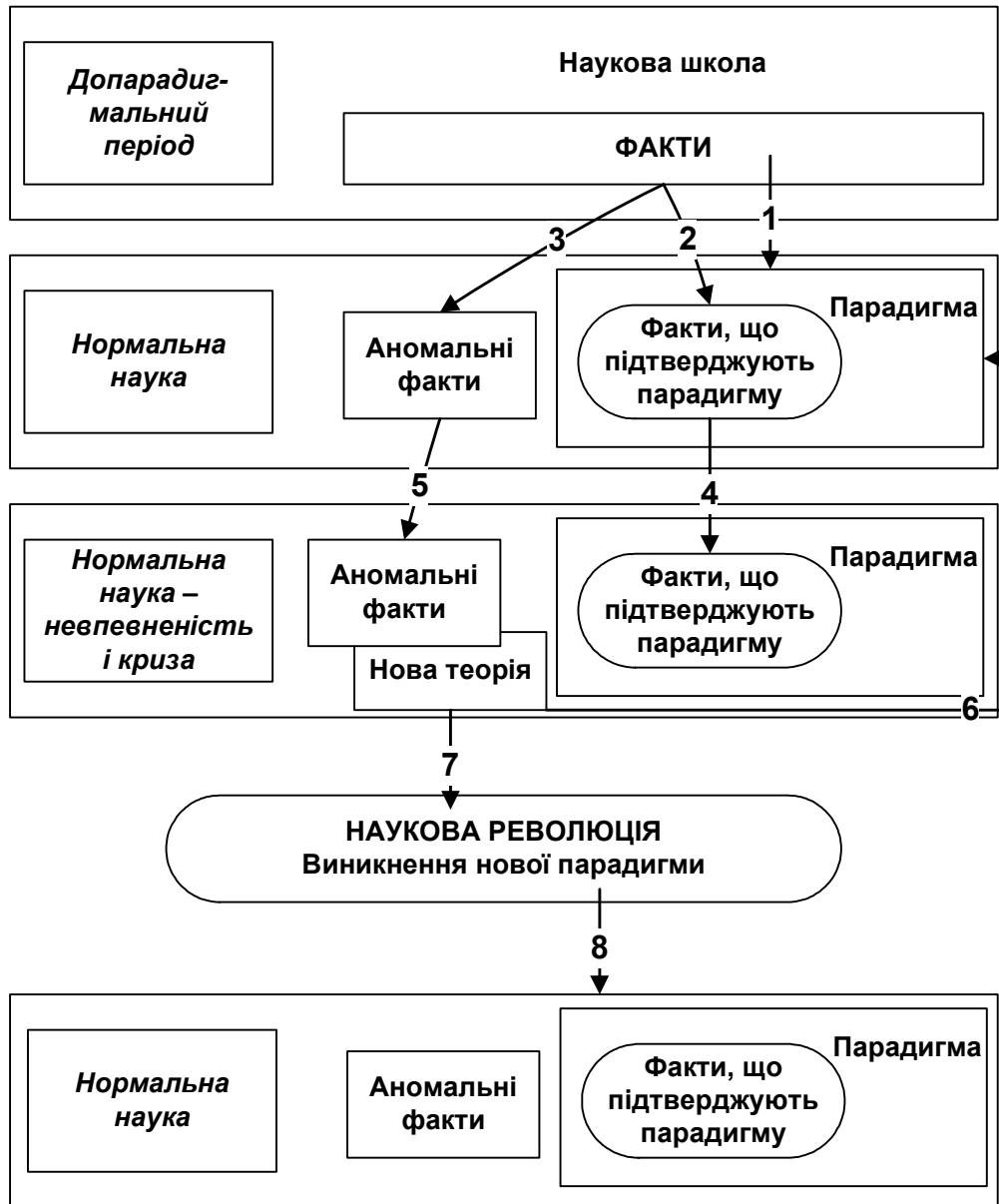


Рис. 1. Еволюція наукових парадигм (за А.С. Філіпенком, 2004 [31])

наукові сміливі гіпотези та ошелешливі ідеї, які намагаються пояснити не підвладні цій парадигмі факти та узагальнення; *друга* – депресії, тобто наявність у науковій спільноті невпевненості і кризи наукового стилю мислення, що підтверджує багатий арсенал нових ідей та гіпотез, які проходять скрупульозну перевірку і відбір й уможливають відкриття та гіпотези, котрі утворюють осереддя нової парадигми; *третья* – відчайдушна боротьба між приреченою на зникнення і зорієнтованою виключно на перемогу парадигмами, а відтак і суперництво й навіть наукова війна між представниками альтернативних

шкіл і співтовариств; *четверта* – перемога нової парадигми, яка становить сутність наукової революції; *п'ята* – стрімке розширення впливу новопосталої парадигми на нові галузі і напрями наукового знання і добування нових, відображення оновленого світобачення в навчальній і науково-популярній літературі, що спричиняє масове використання цієї парадигми в наукових дослідженнях і суспільному практикуванні, забезпечує успішне розв'язання багатьох проблем і заморочок; *шоста* – зрілості, коли щойно опрацьоване бачення світу стає загально визнаним реестром доведених теорій і само собою зрозумілих аксіом та норм

дослідницької роботи, хоча й змінюється саме суспільство і виникають нові наукові факти та узагальнення, які не спроможна прийняти панівна парадигма; *сьома* – постання мережева нових ідей і гіпотез, причому здебільшого на тлі кризових явищ у соціально-економічній і духовних сферах суспільного повсякдення, що потенційно становить важливе змістове осереддя майбутньої парадигми, але все ж на цьому відрізку наукового циклу має місце триумф нового бачення світу й виразні контури у повсякденні наукової спільноти більш нової парадигми; “однак це не означає, – пише Ю.В. Яковець, – що минула відразу сходить зі сцени; мислення кожного покоління інертне, народження в муках і шокуючих зрушеннях нового суспільства викликає у багатьох відчуття дискомфорту, неприйняття, ностальгії за давно минулими переживаннями і поглядами” [50, с. 4]; *восьма* – остання або реліктова (залишкова) фаза відхідної парадигми, котра здатна певний час вдаватися до реставрування чи реанімації свого різноаспектного у змістовленні, або спробувати в персоналіях її носіїв модифікуватися до конкретного історичного моменту (яскравим прикладом тут є *радянська педагогіка*, котра в перше десятиліття державної незалежності України легко змінила комуністичні ідеологеми на пронаціоналістичні, не змінившись сутнісно, парадигмально [див. детально 19; 33; 40; 44]); проте очевидно, що є різномірний за тематизмами її відхід (великий, посередній, мізерний) до скарбниці наукової думки, а можливо і загальнолюдської чи етнонаціональної культури.

Змістовно окреслені фази наукового циклу (за концепцією Ю.В. Яковця), реінтерпретація напрацювань Т. Куна у царині парадигмально зорієнтованої логіки розвитку науки, *учинковий підхід* в історії всесвітньої психології та логічна структура вчинку в методології психологічної науки В.А. Роменця (1926–1998) [22–23; 26–28], а головне – наші попередні напрацювання на предмет побудови моделей: а) повного функціонального циклу модульно-розвивального освітнього метапроцесу [див. 33, с. 122; 37; 44], котрий охоплює чотири періоди (інформаційно-пізнавальний, нормативно-регуляційний, ціннісно-рефлексивний, психодуховний) та вісім етапів (настановчо-мотиваційний, теоретично-змістовий, оцінювально-смісловий, адаптивно-перетворювальний, системно-узагальнювальний, контрольо-рефлексивний, духовно-естетичний, спонтанно-креативний), б) інноваційної діяльності як повного функціо-

нального циклу освітнянської творчості, котрий ієрархічно зорганізовує чотири періоди (пізнання новації, проектування нововведення, впровадження інновації, моніторинг змін) і вісім етапів (ініціювання, дослідження, моделювання, продукування, апробування, обґрунтування, розповсюдження, експертування) [43а, с. 48], дали змогу уперше побудувати *теоретичну* (себто таку, що зреалізовує ідеальну схему людського практикування) *модель повного парадигмального циклу колективної пізнавальної творчості у сфері науки (рис. 2)*. Із назви самої моделі слідує, що нами вводиться у науковий обіг поняття “*парадигмальний цикл у розвитку науки*”, яке має явні переваги стосовно поняття “*науковий цикл*”: воно змістовно більш конкретне та визначене, його обсяг значеннево чітко окреслений, а смислове наповнення піддається методологічній рефлексії як рамкова умова більш коректного і продуктивного теоретизування.

Перш за все методологічно відрефлексуємо здійснену нами метатеоретичну роботу із різномірним концептуальним матеріалом, тобто визначимо *принципи* і *закономірності* розвиткового перебігу повного парадигмального циклу колективної пізнавальної творчості науковців у логічній структурно-вчинковій наступності та діалектичному взаємодоповненні ієрархічно організованих чотирьох періодів і восьми фаз соціально спричиненого процесу наукового пізнання як поетапного переходу від попередньої панівної парадигми до утвердження, розквіту й сходження зі сцени в конкретній боротьбі з нею нової парадигми, що приречена через певний час поступитися наступній, збагачуючи скарбницю як історії науки, так і генотип суспільствознавства.

До *принципів* побудови вказаної теоретичної моделі належать чотири основних.

**Принцип учинковості**, або точніше – **вчинковий принцип**, що введений до наукового тезаурусу й усебічно обґрунтований на багатому матеріалі історії всесвітньої психології видатним українським мислителем В.А. Роменцем [22; 23]. Суть його проєкції на поліпарадигмально організоване предметне поле сучасного соціогуманітарного пізнання полягає у тому, що не лише індивідуальне “*життя людини*” розуміється як перманентно здійснюваний учинок, трансцендентний феномен, конечно, що несе у собі *безконечне* й переживається як наповнена подіями тривалість” [20, с. 159], а й процес колективного наукового пізнання як *спільний повновагомий акт творчості* у

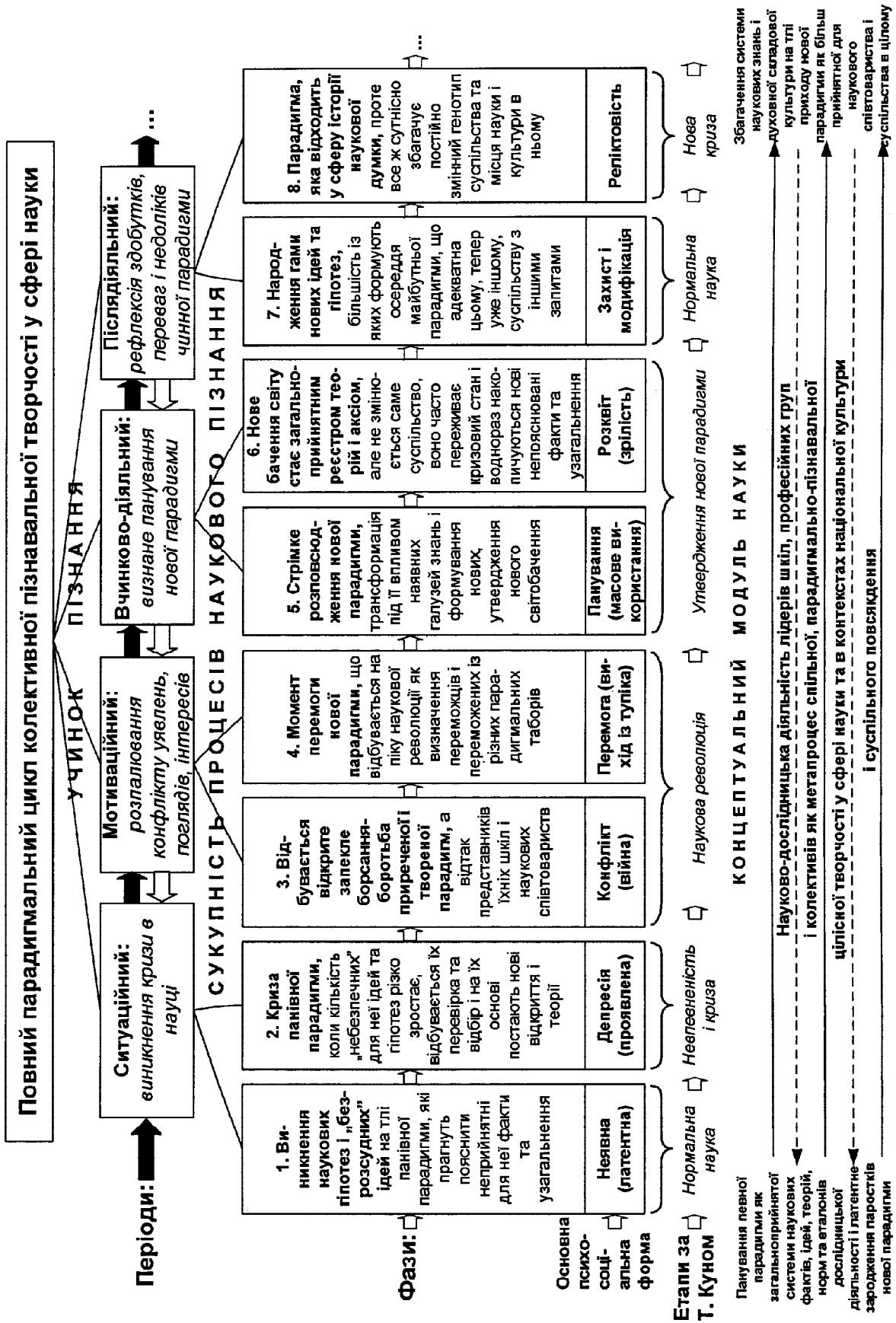


Рис. 2. Модель повного парадигмального циклу колективної пізнавальної діяльності

певному науковому напрямку дослідницької діяльності і водночас як самотворення кожного його учасника у ролі мислителя-особистості. Тому вчинок – не тільки ключ до розуміння усупільненого життя в усіх його соціальних модусах і формовиявах та дороговказ психологічному пізнанню до взірцевої, канонічної суті вчинку, а ще й могутній *логіко-методологічний інструмент* реінтерпретації, критеріального розмежування та епістемологічного конструювання безкрайого масиву філософсько-наукового матеріалу, що напрацьований за всю історію людства. І якщо саме це дає підстави В.А. Роменцю у третій третині ХХ століття мислительно спроектувати логічну структуру вчинку на відповідні історичні рівні становлення психологічних знань і створити *культурологічну періодизацію історії психології*, яка, за його словами, стосовно самої психології є “пам’ять, евристична основа й совість цієї науки” [цит. за 20, с. 7], то не менш евристично, на наше переконання, застосувати Роменцевий *метод учинкової діалектики* [див. 22, с. 108–116; 32] в локальних соціокультурних вимірах пошукування, а саме до *вивчення творчого шляху* як відомих персоналій, котрі творили у царині історико-філософського дискурсу, наукової чи мистецької думки, так і до колективних суб’єктів мудродіяння чи наукової творчості. А це означає, що в останньому випадку *повний парадигмальний цикл* охоплює чотири періоди або рівні добування наукових знань: спочатку утворюється *кризова ситуація*, котра більшою чи меншою мірою задіює до своєї просторово-часової орбіти всіх представників наукового співтовариства, спричиняючи невпевненість, хвилювання, депресію та узагальнює потребу звільнитися від гнітючого дискомфорту, вимагає від кожного ситуаційно визначитися. Потім колективні зусилля більшості науковців спрямовуються на те, щоб перебороти вказану кризовість ситуації, здолати невизначеність методологічних орієнтирів, самовизначитися із науковою проблематикою, її упредметненням і методами дослідження, прийняти рішення діяти певним чином, що, безперечно, сильно вмотивовує конкурентне протистояння представників різних парадигмальних таборів, зумовлює боротьбу їхніх мотивів, ідеалів, інтересів, що відбувається за логічною траєкторією “мотиваційної спіралі”; тому перемога мотиву колективного пізнання-вчинення постає як перемога нової парадигми, коли вона набуває наміру практично реалізувати свій евристичний потенціал.

Далі, із перемогою новопосталої парадигми як приводу до її масового розповсюдження, здійснюється сам *учинок-подія* наукового пізнання на новому парадигмальному ґрунті, що уреальнюється самовідданою, почасти жертвовною, дослідницькою працею десятків і сотень достойників людства, їх творчою насагою, “силою дерзновенного духу” (О.Ф. Лосєв (1895–1989) [17]). Насамкінець, має місце усвідомлення й критичне переосмислення переваг та обмежень панівної, донедавна, здавалося б, методологічно бездоганної, парадигми, що відбувається під тиском як нових наукових ідей, гіпотез, концепцій, так і тепер уже інших суспільних потреб і запитів; ця застаріла парадигма, мов комета, сходить із небосхилу актуального наукового повсякдення-дискурсу, залишаючи відрефлексований слід в історії науки та генотипі суспільствознавства.

Отже, вище окреслене дає підстави на засадах дотримання вимог учинкового принципу у сфері сучасної науки, з одного боку, ввести в методологію наукових досліджень поняття “*парадигмальний цикл*”, з другого – обґрунтувати цей цикл за логічною (чотирискладовою) структурою вчинку і виявити конструктивні пояснювальні та реінтерпретаційні можливості *методу вчинкової діалектики* В.А. Роменця, що потребує окремого детального вивчення.

**Принцип метасистемності** сутнісно полягає в тому, що окремий парадигмальний цикл досліджується не лише як *складна, багатопараметрична, динамічна, відкрита система* колективної наукової творчості вчених, задіяних у певний історичний момент до науки як соціального інституту і як сфери духовного виробництва (головно аурі суголосся творчих злетів людського духу, основним результатом чого є добування нових наукових знань), а й як те, що містить кілька предметних смуг вивчення окремих сторін, аспектів, змістовлень, формовиявів об’єкта пізнання. Іншими словами, мовиться про кілька ієрархічно організованих угруповань предметів, кожен із яких мисленнево конструюється в усьому структурно-функціональному наборі блоків (компонентів) та елементів, їх зв’язках та зорганізованостях матеріалу. Отож, йдеться, власне, про систему систем, які, своєю чергою, членуються на підсистеми.

Так, слідуючи із теоретичної моделі (рис. 2), парадигмальний цикл як метасистема охоплює принаймні три *смуги упредметнень*: першу становлять ситуаційний, мотивацій-

ний, учинково-діяльний і післядіяльний системні періоди наукового пізнання як сукупності інтелектуальних процесів і соціальних явищ, що становлять завершене коло існування окремої парадигми – її виникнення, розвитку, утвердження і сходження із актуального наукового повсякдення у сховище культурних надбань людства; другу утворюють вісім фаз як системних фрагментів у розвитку колективної наукової творчості науковців, цілісну траєкторію котрої становлять напрацьовані ними змістовлення нової парадигми від її зародження і зростання до надлому і розпаду й до асиміляції в історико-культурному матеріалі; третю вибудовують соціально локалізовані підсистеми науково-дослідницької діяльності учених, котрі натхненні новою парадигмою, у взаємодоповненні її внутрішньої (потреба – мотив – мета – персоніфіковані умови здійснення) і зовнішньої (предмет – спосіб чи метод – засоби та інструменти – результат) структури.

Крім того, тут важливо враховувати уявлення про *прості* і *складні* (синергійні або ті, що самоорганізуються) *системи*, й у зв'язку із цим зважати принаймні на два моменти, що детально опрацьовані в СМД-методології: 1) будь-яка проста система має п'ять площин дійсності і п'ять інтерпретацій, причому кожна така дійсність живе за своїми відмінними законами, які потребують п'ять різних мов та описань; Г.П. Щедровицький пише, що “системне оприсутнення об'єкта виникає тоді, коли в будь-якому реальному об'єкті можна виділити спочатку процеси, потім функціональні структури, потім структури зв'язків, далі організованості матеріалу, нарешті сам матеріал”, а потім описати все це як різне, але у відповідності до цілого; тоді це й буде *системний опис об'єкта* [25, с. 73]; 2) сутність системної проблеми полягає у тому, що дослідник має справу із кількома різними предметами (пізнання, планування, проектування, конструювання тощо) і, відповідно, із кількома різними уявленнями про об'єкт, до того ж ці предмети і ці уявлення несумісні між собою, тому що кожний із них існує у своєму особливому просторовому упредметненні; причому “сфера існування достеменних системних проблем у системних об'єктів, – доходить закономірного висновку Георгій Петрович, – це сфера методології, а не власне теорії, що переводить методологічні схеми і моделі в конструктивно розгорнуті. Інакше кажучи, системна проблематика і системні дослідження... наявні там і

тільки там, де ми зберігаємо декілька різних предметів і повинні з ними працювати мов би над ними і по них, домагаючись зв'язного опису об'єкта за відмінності і множинності фіксуючих його предметів...” [25, с. 76]. У випадку з оприявнюванням довершеного парадигмального циклу як об'єкта методологічного дослідження ситуація ускладнюється ще більше, адже мовиться не просто про різні предмети вивчення у наборі їх блоків та елементів, а про кілька ієрархічно пов'язаних смуг, кожна з яких має свій реєстр упредметнень.

**Принцип циклічності** вимагає подання динаміки метасистемного цілого, яким, безперечно, є повний парадигмальний цикл (від гр. κύκλος – коло, крутоверть) пізнавальної співтворчості групи вчених у вигляді життєзреалізування ними свого самотнього шляху творення нового знання, що знаходить відображення на папері як траєкторія руху-поступу до наукової істини, яка має дві крайні точки – початок, зародження нової парадигми у форматі панівної та завершення розвитку цієї донедавна нової парадигми як такої, котрою дослідники миследіяльно оперують під час постановки і вирішення існуючих проблем і нових наукових завдань. Самобутня траєкторія, розташовуючись між цими точками, є змістовно насиченою, соціально складною та екзистенційно унікальною. Проте усе ж можна виокремити певні загальні віхи та моменти циклічного розвитку колективної пізнавальної творчості парадигмального рівня уможливлення дослідницької діяльності, що на пропонуваному рисунку й зафіксовано схематично у вигляді періодів, фаз і самовизначень наукового співтовариства. Із позицій *циклічної парадигми*, що розробляється М.М. Александровим в контексті обґрунтування теорії циклів як мови системної динаміки [1; 2], циклічність є простий і зручний спосіб уявлення динаміки. Скажімо, графічно зображений цикл – це креслення траєкторії, що відображає шлях життя певного цілого (здебільшого в контексті періодичності); траєкторія переміщення у просторі маркує особливий процес у часі; вихідний символ циклу – коло, що має початок, кінець, траєкторію і напрямок руху.

В цьому аналітичному форматі парадигмальний цикл – це така сукупність періодично, фазово і миследіяльно зорганізованих процесів пізнавальної пошукової діяльності науковців, соціальних ситуацій і подій їхньої дослідницької роботи та різнопредметного і багатоаспектного особистісного практикування, що ста-



новить завершене коло в існуванні окремої наукової парадигми – ситуативний, мотиваційний, учинково-діяльний і післядіяльний періоди її функціонування. Водночас етапи розвитку науки, за концепцією Т. Куна (нормальна наука – невпевненість і криза – наукова революція – нормальна наука у ситуації загальноприйнятого панування нової парадигми), становлять на сьогодні вельми редуковану схему циклу колективної пізнавальної творчості науковців, а тому можуть використовуватися як матеріал для побудови більш досконалих методологічних моделей розвитку науки.

**Принцип синергійності** означає, що у єдиному потоці логіко-змістової, формально-динамічної і психосоціальної сторін парадигмального циклу діють загальні закономірності складних неврівноважених саморозвивальних систем, котрі здатні до самоорганізації і рекурсивності. Мовиться про те, що колективне пізнання, здійснюване у рамках життєдіяльності певної наукової школи у чотиривимірному часопросторі (предметний, соціокультурний, особистісний, темпоральний), характеризується не лише відкритістю щодо зовнішнього соціального світу, нелінійністю розвиткових змін і трансформацій, а й спонтанним і водночас усе більш спрямованим утворенням таких похідних систем, котрі, зі свого боку, розвиваються самодостатньо, холистично, нелінійно. Колективна наукова творчість – це, безперечно, надскладна полісуб'єктна система, котра охоплює неозору кількість складників, компонентів, елементів та взаємозв'язків між ними, що унеможливорює передбачення її траєкторії ситуаційної поведінки, сценарію спільної дослідницької діяльності. Проте нелінійність креативної думки, збагаченої особистими переживаннями, інтелектуальними та вольовими ресурсами дослідника, зрівноважується дисипативними (розсіяними, розвіюваними) умовами його життєреалізування в довкіллі інших науковців за конкретних суспільних обставин, що делегують його ритмічно актуалізованій психодуховній енергетиці окультурені норми і канони думання, поведіння, вчинення, рефлексування (“...людина здатна рефлексувати про себе (саморефлексія) і співвідносити зовнішні ситуації світу зі своїми власними внутрішніми станами” [18, с. 53]). Саме синергетика як парадигматика нового бачення світу займається вивченням фазових переходів у таких дисипативних людиноцентризованих системах.

Соціоконфігурація кожної наукової школи, котра стала на шлях створення й утвердження

нової парадигми, крім наявності чітко визначеної групової інтенційності теоретичного мислення та методологічних норм його еталонного здійснення, становить ще й циклічно задану *технологічність* колективної пізнавальної творчості, яка пофазно обробляє відповідний (самобутній) науково-парадигмальний матеріал не лише формозасобами свідомості (сприймання, запам'ятовування, мислення, розуміння, уявлювання тощо), а й комунікаційно актуалізує відчуття та інтуїцію, емоції і почуття. У такий спосіб синергія, або спів-енергетичність, у дослідницькій роботі широкого парадигмального узмістовлення “поєднує рівні енергії: небесну і земну, Божественну і людську як два плани Буття”; а це вказує на те, що “відбувається не лише зміна (глобальної. – А.Ф.) парадигми, що було й раніше, скільки зміна вектора руху” в контексті “модифікації уявлень про саму Еволюцію, котра усвідомлюється як націленість на Дух, на розширення свідомості, внутрішнього буття особистості...” [6, с. 90, 95–96]. Фактично про це вперше, щоправда із філософсько-екзистенційних позицій, говорив М.О. Бердяєв (1874–1948) в “Екзистенційній діалектиці божественного і людського”: “Не існує законів природи, котрі, мов тирани, владарюють над світом і людиною. Існують лише напрямки дії сил, які за певного співвідношення діють одноманітно за результатами. Зміна дії сил може змінити закономірність. У першооснові цих сил перебуває духовне джерело, ноумен. Матеріальний світ є тільки екстеріоризація та об'єктивація духовних витоків, процес затвердіння, сковування...” [4, с. 383].

Все вищезазначене вказує на виняткову складність колективних процесів наукової творчості, які центруються довкола багатовимірного часопростору суспільних проблем і ситуацій повсякдення. Коли стан дослідження у певному напрямку соціогуманітарної науки стає неусталеним, то наукові колективи (команди) розбиваються на підгрупи, слідуючи вибраним парадигмальним координатам. “Таке подрібнення, – констатує К. Майнцер (1947 р.н.), – може завершитися розв'язком сформульованої проблеми, а може знову і знову викликати подальші біфуркації. Прогрес у науці реалізується як фазові переходи на дереві біфуркацій зі все більш зростальною складністю... Та й можливість винаходу чи відкриття, на думку П. Сорокіна (1889–1968), має залежати не від суб'єктивної вагомості, а від маси наукової роботи, що виконується слі-

дом за основною інновацією” [18, с. 56]. На прикладі нашого упредметнення це вкотре підтверджує відому аксіому теорії складного: “Дійсно складні феномени виникають на межі хаосу і порядку, at the edge of chaos (на краю хаосу)” [9, с. 63]. І більше того, наукова еволюція являє собою стохастичний (випадковий, ймовірний) процес, що потребує окремого детального вивчення.

Таким чином, саме концептуально і нормативно умістовлені принципи логічної реконструкції розвитку наукового знання від парадигми до парадигми, а також раніше сформульовані ідеї і концепти, здобуті мислєсхеми і введені поняття [див. 34–36], дали змогу створити *теоретичну модель повного парадигмального циклу колективної пізнавальної творчості* (рис. 2). Відштовхуючись від логічної структури вчинку (В.А. Роменець і його наукова школа) як основи прикладного методологування, вона визначає чотири періоди і пропорційно відповідні їм вісім етапів повнофункціонального розвитку будь-якої самодостатньої парадигми від моменту її латентного (непроявленого) зародження у глибинних концептних підвалинах панівної парадигми через її власне утвердження і масове використання до моменту відходу її у сферу історії науки та інтелектуальної культури. Кожний із чотирьох періодів *колективного вчинку наукового пізнання* має свої цілі і завдання, виднокола упредметнення і соціальне поле спільнодіяльнісного уможливлення, охоплює теоретико-емпіричний матеріал, котрий здобувається та опрацьовується у вигляді принципів, гіпотез, понять, закономірностей, теорій, фактів, а також актуалізовані засновки і способи мислєдіння, й характеризується як стратегічним диференційованим результатом (виникнення кризи в науці, розпалювання конфлікту уявлень і поглядів, досягнення загальноновизнаного панування нової парадигми, рефлексія її реальних переваг і недоліків), так і тактичними здобутками, що визначають засадове змістове наповнення фаз багатопроцесного перебігу колективної пізнавальної творчості та мають психосоціальне формотвірне уконкретнення (латентність, депресія, конфлікт, перемога, панування, розквіт, захист, реліктовість), що певною мірою співмірні етапам розвитку науки, обґрунтованих Т. Куном.

Пропонована модель є *теоретичною*, тобто реалізує ідеальну логіку здійснення вчинково та циклічно доведеної, парадигмально центрованої, колективної пізнавальної творчості

науковців. Повний функціональний цикл останньої як окремий *концептуальний модуль генези наукового пізнання* відзначається такими **закономірностями**:

1) довершеною *послідовністю* восьми фаз розвитку функціонування парадигми як інтегральної соціокультурної форми колективної пізнавальної діяльності науковців, що, хоч і характеризується прогресивною тенденцією розгортання-згасання процесів наукової творчості від початкових етапів зародження і виникнення нової парадигми до завершальних, тобто до її відходу з арени їхнього дослідницького повсякдення, і певним перенесенням як логіко-предметного змісту та нормативно-методологічного, все ж не забезпечує алгоритмічне слідування фаз, оскільки за реальних умов життєвтілення парадигмального циклу наявні зупинки, повернення до попередніх моментів дослідницького вчинення чи перестрибування окремих учених до більш пізніх етапів парадигмальної роботи;

2) оптимальною *насиченістю* кожної фази відповідним психосоціальним, у тому числі й ціннісно-нормативним, змістом (ідеями і прагненнями, гіпотезами й особистісними протистояннями, мотивами і ціннісними орієнтаціями, пристосуванням і креативністю та ін.), який спочатку осмислюється та відрефлексовується, а потім удіяльнюється і вчинково зреалізовується як творчий шлях лідерів-інтелектуалів та їх наукових шкіл;

3) структурно-функціональною *цілісністю* розвитку перебігу колективної дослідницької діяльності парадигмального рівня творення наукового знання, що досягається лише шляхом покрокового переходу від першопочаткової фази, себто від латентного зародження, нової парадигми до восьмої, завершальної, реліктової; причому найбільш змістовна і складна парадигмально-дослідна робота здійснюється на другому і третьому періодах здійснення колективного вчинку пізнання, коли не тільки уреальнюється перемога цієї нової парадигми у напруженій боротьбі зі старою, а й має місце її стрімке розповсюдження та конструктивне використання у різних дисциплінарних сегментах науки як надважливій сфері суспільного виробництва;

4) відносною *автономністю* періодів і фаз повноцінної, парадигмально центрованої та соціокультурно спричиненої, дослідницької діяльності наукового співтовариства на певному історичному відрізку його життєздійснення, що реально уможливується як задіянням різ-

них форм і засобів унормування окремих дій-процедур цієї мислєдїяльностї (план, проект, програма, модель-взїрець, інструменти, науковий звіт тощо), так і залученням на тих чи інших фазах парадигмального циклу інтелектуалів різних фаху і спеціалїзації (аналїтиків, критиків, теоретиків, методологів, технологів, експериментаторів, експертів, прикладників та ін.) залежно від конкретних завдань парадигмального поступу тїєї чи іншої науки вперед – до отримання бїльш фундаментального та достовїрного знання про людину, свїт, свїдомїсть, духовнїсть;

5) природною, синергїйно вїдкритою і змїстовно багатою, *циклїчностю* у соціокультурному форматї функціонування процесів наукового пізнання в діалектичній єдностї із етапами *парадигмального конструювання дїйсностї*, котра спричинена генезою колективної пізнавальної творчостї як парадигмально продуктивної, ковітальної мислєдїяльностї (латентнїсть утруднєнь – їх проявлення – конфлїкт поглядів – перемога одного пїдходу – його панування та зрїлїсть – захист і модифїкація від нападів – вїдхїд із повсякдення у сферу історїї та культури); тому здобутий ранїше науковим спївтоварїством досвїд здїйснення парадигмально-дослїдницької роботи на попереднїх перїодах і фазах є важливою передумовою повноцїнностї парадигмального циклу добування нового знання на її наступних етапах, а вїдтак значущим чинником посилення інтелектуального потенціалу суспїльства;

6) соціокультурною *контекстнїстю* і предметно-дисциплїнарним *спричинєнням*, що їстотно позначаються як на особливостях уциклїчення парадигмального розвитку процесів колективної наукової творчостї за певних культурно-їсторичних умов суспїльного повсякдення і за обставин вїдмїнної державної організації конкретного соціуму; мовиться, власне, про те, що пропонована модель не фїксує, але вочевидь передбачає: існують логїко-методологїчні інварїанти проекції її принципів, закономірностєй і параметрів на об'єкт-предметну специфіку природничих, технїчних, соціальних і гуманїтарних наук, що виходить за рамки завдань цїєї розвїдки і потребує окремого дослїдження.

Наразі контурно окреслимо **картину циклічно-вчинкової динаміки розвитку соціогуманїтарних наук**, основними штрихами якої є:

– закономірностї *соціогенетики* у взаємодоповненнї спадковостї, змїнностї, вїдбору та формопостання суспїльства від одного стану

чи ступеня до іншого, а вїдтак і його перехїд до оновленого психосоціального узмїстовлення з опертям на корпус як добре освоєних знань і категорїй культури (свїтоглядних універсалїй), так і новїтнїх, повною мїрою дїяльно не апробованих;

– *парадигмальні кризи* (наукові революції), котрї природно розширюють спадкоємне осереддя науки, її усталений генотип і дають їмпульс хвилї непояснєних фактів, нових ідей, гїпотєз, уявлєнь; проте вельми небагато із великого спектру останнїх схоплюють суть здїйснюваних депланацій та формують ядро майбутньої парадигми;

– *депресїї і розчарування*, які час від часу вїдбуваються пїд час перебору варїантів парадигмальних координат суспїльствознавчих наук і спричиняють жорсткий вїдбїр ідей, концептів, фактів, гїпотєз, теорїй, котрї, безсумнївно, збагачують їх спадкоємний генотип;

– *одночасне спївїснування і боротьба* різних парадигм (релїктових, вїдхїдних, панївних, прихїдних, новопосталої), щонаїперше на етапї конфлїкту (кризи, революції), і тому процес переходу від старої парадигми до нової є некумулятивним, позитивно накопичувальним, а нагадує реконструкцію певного сегмента наукової сфери чи дисциплїнарної матриці на нових теоретичних засновках;

– *структурна організація кожної* – як усталеної, так і нової – *парадигми*, що охоплює кїлька поясів чи зон: усталене ядро протопарадигматики, яке вїдображає кумулятивно накопичєні елементи ретропарадигм; залишкову частину змїнюваної парадигми; фундаментальнї засновки нової парадигми, що пїзнїше поповнять спадковий генотип науки; мїнливий сегмент цїєї парадигми, яка пїдлягає заміні на наступному витку спіралї наукового пізнання [50, с. 5];

– *вїдносний характер закономірностєй* соціального розвитку, що залежнї від суспїльного ладу і психотипу людини, рївня сформованостї громадянської свїдомостї; порівняно із фазами розвитку зовнїшньої природи, як слушно зауважує М. Д. Кондратїєв, фази соціально-економїчного життя короткї і легко розрїзнявальнї, сутнїсно мають їсторичне спричинєння [див. 10, с. 220–221]; отож кумулятивний характер спадкоємного ядра соціогуманїтаристики тут виявлєний бїльш слабо й розмито, але ступїнь змїнюваностї, поле змїн при переходї від однїєї парадигми до іншої особливо потужнї і разючі;

– *сегментнїсть механїзму змїни парадигм* соціогуманїтарного упредметнення внаслїдок

наукових революцій, що становить один із складників циклічної динаміки суспільства, є сегментом структурної гама історичних циклів; крім того, на розвиток соціогуманітаристики впливають динаміка наукового пізнання, що відбувається у загальному річищі суспільного поступу, а саме у свідомості і самосвідомості людини-громадянина; сума технологій, діяльність економічних, політичних, освітніх та інших відносин, дієвість культурних і духовних вимірів повсякдення; тому “цикли кожної сфери, – пише Ю.В. Яковець, – взаємопереплетені, резонують чи деформують динаміку соціальної науки, передовсім стосовно різних локальних цивілізацій з урахуванням специфічних умов їхнього розвитку” [50, с. 5];

– наявність лідерів конкретного наукового перевороту і власного штабу, оформленого як наукова школа, котрий формує й утворює на просторах історично передової інтелектуальної думки нову парадигму; залежно від рівня теоретизування це можуть бути філософи, методологи, соціологи, культурологи, науковці-економісти, психологи; головний показник тут полягає в тому, що вони мають запропонувати низку наукових відкриттів, які уможливають інноваційний пояс кардинальних парадигмальних змін;

– прогностична здатність нової парадигми, котра, будучи критерієм істинності теорій та ефективності методів, які створені у її лоні, різко падає у фазі зміни парадигматики (наукових революцій), адже хаос уявлень та поглядів утримує процеси вироблення і верифікації прогнозів; натомість на етапі розповсюдження і панування нової парадигми поле впевненого передбачення відчутно розширюється, що стає впливовим чинником підвищення результативності суспільних рухів і політичних партій, продуктивності їх зусиль із перетворення соціуму;

– циклічність, яка притаманна не лише зовнішній організованості науки, а й її внутрішній структурі; так, у періоди наукових революцій виникає потреба у синтезі наук, у науковцях-енциклопедистах, учених-методологах, здатних адекватно відрефлексувати суть системних змін у багатовимірному світі повсякдення та сформулювати засновки і складові нових парадигмальних координат, а у підсумку створити досконалішу за попередні парадигмальну дослідницьку карту; тоді як у наступних фазах колективної пізнавальної творчості переважає процес диференціації наук, поява нових спеціалізованих гілок знання, а відтак і на-

уковців, котрі заглиблюються в одну з дисциплін, перевіряють і підтверджують фактами нові теорії і віднаходять способи їх практичного застосування, саме у такий спосіб наукові відкриття породжують серію винаходів; на етапі зрілості парадигми цей процес дисциплінарного розмежування науки досягає межі, тому приходить час могутніх імпульсів синтезу цих змін.

Отже, пропонується теоретична модель циклічно-вчинкового розвитку науки (перш за все соціогуманітарної) ґрунтується на добре опрацьованих методологічним мисленням ідеях, принципах, підходах, концептах і закономірностях (ідеях повного парадигмального циклу колективної творчості та концептуального модуля науки, принципах учинковості, метасистемності, циклічності і синергійності, засобах та інструментах системомислєдїальнісної і вітакультурної методології, системному і культурогенетичному підходах, закономірностях виникнення, осмислення, розв’язання і зняття соціальних проблем та ін.), утворює відкритість упредметнень, форм, методів і засобів здійснення професійної дослідницької діяльності науковим співтовариством, обстоє циклічність учинку колективного пізнання задля технологізації добування більш вичерпних наукових знань у контексті вдосконалення сфери духовного виробництва, нарешті вона передбачає створення повноцінного психокультурного часопростору ефективних інтелектуальної роботи і мислекомунікації як творчих груп (наукових шкіл), так і окремих учених.

1. Александров Н.Н. Циклическая динамика. – Кн. 1. О методе: [монография] / Н.Н. Александров. – М.: Изд-во Академии Тринитаризма, 2013. – 100 с.
2. Александров Н.Н. Циклическая динамика. – Кн. 2. Основные понятия циклической парадигмы: [монография] / Н.Н. Александров. – М.: Изд-во Академии Тринитаризма, 2013. – 127 с.
3. Бабайцев А.Ю. СМД-методология / А.Ю. Бабайцев // Новейший философский словарь / сост. и гл. научн. ред. А.А. Грицанов. – [3-е изд., исправл.]. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – С. 923–926.
4. Бердяев Н.А. Диалектика божественного и человеческого / Николай Александрович Бердяев. – М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2003. – 620 с.
5. Георгий Петрович Щедровицкий / Г.П. Щедровицкий; [под. ред. П.Г. Щедровицкого, В.Л. Даниловой]. – М.: Росс. полит. энц-я (РОССПЭН), 2010. – 600 с. (Философия России второй половины XX в.)
6. Григорьева Т.П. Синергетика и Восток / Татьяна Григорьева // Вопросы философии. – 1997. – №3. – С. 90–102.
7. Гуменюк О. Методология пізнання освітнього вчинку в контексті інноваційно-психологічного клімату /

- Оксана Гуменюк // Психологія і суспільство. – 2012. – №1. – С. 47–81.
8. Історія філософії: [словник] / За заг. ред. д.ф.н., проф. В.І. Ярошівця. – [2-е вид., перероб.]. – К.: Знання України, 2012. – 1087 с.
9. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Антропний принцип в синергетиці / Елена Князева, Сергей Курдюмов // Вопросы философии. – 1997. – №3. – С. 62–79.
10. Кондратьев Н.Д. Основные проблемы экономической статистики и динамики. Предварительный эскиз / Николай Дмитриевич Кондратьев. – М., 1991. – 342 с.
11. Копилов Г. Про природу “наукових революцій” / Геннадій Копилов // Психологія і суспільство. – 2010. – №2. – С. 113–127.
12. Корнилова Т.В. Методологічні основи психології / Татьяна Васильевна Корнилова, Сергей Дмитриевич Смирнов. – СПб.: Питер, 2006. – 320 с. ; ил. – (Серия “Учебное пособие”).
13. Кун Т. Структура научных революций / Томас Кун ; пер. с англ. – [2-е изд.] – М. : Прогресс, 1977. – 300 с.
14. Кун Т. Структура научных революций / Томас Кун ; пер. с англ. / сост. В. Ю. Кузнецов. – М. : ООО “Изд-во АСТ”, 2002. – 608 с.
15. Лакатош І. Методологія наукових дослідницьких програм / Імре Лакатош // Психологія і суспільство. – 2007. – №4. – С. 11–29.
16. Лакатос І. Фальсифікація і методологія науково-дослідницьких програм / Імре Лакатос. – М.: Медіум, 1995. – 184 с.
17. Лосев А.Ф. Дерзание духа. – М.: Политиздат, 1988. – 366 с.
18. Майнцер К. Сложность и самоорганизация / Клаус Майнцер // Вопросы философии. – 1997. – №3. – С. 48–61.
19. Модульно-розвивальна система як соціокультурна організація // Психологія і суспільство : [спецвипуск]. – 2002. – № 3–4. – 292 с.
20. М'ясоїд П.А. Курс загальної психології: підруч.; у 2 т. / Петро Андрійович М'ясоїд. – К.: Алерта, 2011. – Т.1. – 496 с.
21. Поппер К. Логика и рост научного знания / Карл Поппер. – М.: Прогресс, 1983. – 392 с.
22. Психологія вчинку: Шляхами творчості В.А. Роменця: зб. ст. / упоряд. П.А. М'ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. – К.: Либідь, 2012. – 296 с.
23. Психологія і суспільство: Спецвипуск, присвячений 85-й річниці з дня народження Володимира Андрійовича Роменця. – 2011. – №2. – 190 с.
24. Путеводитель по методологии Организации, Руководства и Управления : хрестоматия по работам Г.П. Щедровицкого / [гл. ред. А.Г. Реус ; сост. А.П. Зинченко]. – М. : Дело, 2003. – 160 с.
25. Путеводитель по основным понятиям и схемам методологии Организации, Руководства и Управления : хрестоматия по работам Г.П. Щедровицкого / [гл. ред. А.Г. Реус ; сост. А.П. Зинченко]. – М. : Дело, 2004. – 208 с.
26. Роменець В.А. Історія психології ХХ століття : [навч. посіб.] / В.А. Роменець, І.П. Маноха. – К.: Либідь, 1998. – 992 с.
27. Роменець В.А. Історія психології епохи Просвітництва : [навч. посібник] / Володимир Андрійович Роменець. – К.: Вища школа, 1993. – 568 с.
28. Роменець В.А. Історія психології: ХІХ – початок ХХ століття: Навч. посібник. – К. Либідь, 2007. – 832 с.
29. Стєпін В.С. Теоретическое знание : структура, историческая эволюция : [монография] / Вячеслав Семёнович Стєпин. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.
30. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки / Пол Фейерабенд. – М.: Наука, 1986. – 554 с.
31. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень : [конспект лекцій] / Антон Сергійович Філіпенко. – К.: Академвидав, 2004. – 208 с.
32. Фурман А.В. Володимир Роменець як методолог психософійного духу / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2011. – №2. – С. 7–14.
33. Фурман А.В. Вступ до теорії освітньої діяльності : [курс лекцій] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: ІЕСО, 2006. – 86 с.
34. Фурман А.В. Ідея професійного методологування : [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Ялта-Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 205 с.
35. Фурман А.В. Методологічне обґрунтування багаторівневості парадигмальних досліджень у соціальній психології / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2012. – №4. – С. 78–125.
36. Фурман А.В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології: [монографія] / А.В. Фурман. – К.: Інститут політичної і соціальної психології; Тернопіль: Економічна думка, 2013. – 100 с.
37. Фурман А. Модульно-розвивальна організація мислєдїяльності – схема професійного методологування / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2005. – №4. – С. 40–69.
38. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – К.: Правда Ярославичів, 1997. – 340 с.
39. Фурман А.В. Об'єкт-мислєдїяльнісна сфера вітакультурної методології / Анатолій В. Фурман // Вітакультурний млин. – 2010. – Модуль 12. – С. 4–8.
40. Фурман А.В. Педагогіка як сфера мислєдїяльності: [наук. вид.] / Анатолій В. Фурман. – Тернопіль: ВЦ НДІ МЕВО, 2010. – 24 с.
41. Фурман А. Принцип чотирьох “К” у контексті професійного методологування / Анатолій В. Фурман // Вітакультурний млин. – 2007. – Модуль 5. – С. 4–14.
42. Фурман А.В. Рефлексивне обґрунтування центрів вітакультурної методології / Анатолій В. Фурман // Вітакультурний млин. – 2009. – Модуль 10. – С. 4–12.
43. Фурман А. Рівні та критерії методологування у професійному здійсненні науково-дослідної діяльності / Анатолій В. Фурман // Вітакультурний млин. – 2005. – Модуль 1. – С. 5–13.
- 43а. Фурман А.В. Система інноваційної освітньої діяльності модульно-розвивальної школи та її комплексна експертиза / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2005. – №2. – С. 29–75.
44. Фурман А. Теорія освітньої діяльності як метасистема / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2001. – №3. – С. 105–144; 2002. – №3–4. – С. 20–58.
45. Щедровицький Г.П. Избранные труды / Георгий Петрович Щедровицкий ; [ред.-сост. А. А. Пископфель, Л. П. Щедровицкий]. – М. : Шк. культ. политики, 1995. – 760 с.
46. Щедровицький Г. Методологічна організація системно-структурних досліджень і розробок / Георгій Щедровицький // Психологія і суспільство. – 2004. – №2. – С. 30–49.
47. Щедровицький Г. Схема мислєдїяльності – системно-структурна будова, значення і зміст / Георгій Щедровицький // Психологія і суспільство. – 2005. – №4. – С. 29–39.
48. Щедровицький Г.П. Філософія. Наука. Методологія / Георгій Петрович Щедровицький. – М.: Шк.

культ. політики, 1997. – 656 с.

49. Яковец Ю.В. Ускорення науко-технічного прогресу: теорія і економічний механізм / Юрій Володимирович Яковец. – М.: Наука, 1988. – 276 с.

50. Яковец Ю.В. Формування постіндустріальної парадигми: істини і перспективи / Юрій Володимирович Яковец // *Вопросы философии*. – 1997. – №1. – С. 3–17.

## АНОТАЦІЯ

*Фурман Анатолій Васильович.*

**Парадигма як предмет методологічної рефлексії.**

Методологічна концепція парадигми розглянута як складне метатеоретичне утворення неklasичного типу наукової раціональності. Охарактеризовані її переваги і недоліки у проєкції на сучасний філософсько-науковий дискурс. Запропонована модель повного парадигмального циклу колективної пізнавальної діяльності учених, що зrealізує логіко-змістову структуру вчинку пізнання в наступності його ситуаційного (виникнення кризи в науці), мотиваційного (розпалення конфлікту уявлень і поглядів), учинково-діяльного (визнання панування нової парадигми) і післядіяльного (рефлексія здобутків і прорахунків чинної парадигми) періодів парадигмально-дослідницької творчості, кожний із яких містить по дві фази її процесного перебігу, а в ієрархічній сукупності характеризує окремий концептуальний модуль науки в конкретно-історичних контекстах національної культури і суспільного повсякдення. Методологічно обґрунтовані принципи (вчинковості, метасистемності, циклічності, синергійності) та закономірності обстоюваної теоретичної моделі, а також окреслена цілісна картина циклічно-вчинкової динаміки розвитку соціогуманітаристики.

**Ключові слова:** Т. Кун, В.А. Роменець, парадигма, науково-дослідницька програма, пізнавальна творчість, наукова школа, системомислєдїяльнїсна і вітакультурна методологія, професійне методологування, ідея повного парадигмального циклу, методологічне знання, наукова революція, науковий факт, учинок пізнання, концептуальний модуль науки, вчинковий підхід; принципи вчинковості, метасистемності, циклічності, синергійності; соціогенетика, циклічно-вчинкова динаміка розвитку соціогуманітарних наук.

## АННОТАЦИЯ

*Фурман Анатолий Васильевич.*

**Парадигма как предмет методологической рефлексии.**

Методологическая концепция парадигмы рассмотрена как сложное метатеоретическое образование неклассического типа научной рациональности. Охарактеризованы ее преимущества и недостатки в проекции на современный философско-научный дискурс. Предложена модель полного парадигмального цикла коллективной познавательной деятельности ученых, которая реализует логико-содержательную структуру поступка познания в приемственности его ситуативного (возникновение кризиса в науке), мотивационного (разжигание конфликта представлений и взглядов), поступково-деятельного (признанное господство

новой парадигмы) и последятельного (рефлексия достижений и просчетов действующей парадигмы) периодов парадигмально-исследовательского творчества, каждый из которых содержит по две фазы её процессуального хода, а в иерархической совокупности характеризует отдельный концептуальный модуль науки в конкретно-исторических контекстах национальной культуры и общественной повседневности. Методологически обоснованы принципы (поступковости, метасистемности, цикличности, синергетичности) и закономірности созданной теоретической модели, а также очерчена целостная картина циклически-поступковой динамики развития социогуманитаристики.

**Ключевые слова:** Т. Кун, В.А. Роменец, парадигма, научно-исследовательская программа, познавательное творчество, научная школа, системомыслєдїяльнїсна и вітакультурна методологія, професійне методологування, ідея повного парадигмального циклу, методологічне знання, наукова революція, науковий факт, поступок познання, концептуальний модуль науки, поступковий підхід; принципи поступковости, метасистемности, цикличности, синергетичности; соціогенетика, циклічно-поступкова динаміка розвитку соціогуманітарних наук.

## ANNOTATION

*Furman Anatoliy V.*

**Paradigm as a Subject of Methodological Reflexy.**

Methodological concept of paradigm has been analyzed as a complex meta-theoretical formation of non-classical type of scientific rationality. Its advantages and limitations in the projection on the philosophic-scientific discourse have been characterized. The model of full paradigm cycle of collective cognitive activity of scientists, which realizes logical-contextual structure of action of cognition in the succession of its situational (occurrence of crisis in science), motivational (ignition the conflict of perceptions and attitudes), action (recognized rule of the new paradigm) and post-action (reflection of achievements and failures of the current paradigm) periods of paradigm-research creation, each of them contains two phases of its processual course, and in the hierarchical integrity characterizes a separate conceptual module of science in the specific historical contexts of national culture and social everyday life, has been offered. The principles (of action, meta-system, cycle, synergetic) and regularity of the asserted theoretical model have been substantiated, the integral picture of cyclic-action dynamics of the development of socio-humanitarian science have been highlighted.

**Key words:** T. Kuhn, V. Romenets, paradigm, scientific-research program, cognitive creative work, scientific school, system-thought-active and vita-cultural methodologies, professional methodologization, idea of full paradigm cycle, methodological cognition, scientific revolution, scientific fact, action of cognition, conceptual module of science, action approach; principle of action, meta-systems, cyclic, synergetic; socio-genetics, cyclic-action dynamics of the development of socio-humanitarian sciences.

Надійшла до редакції 15.07.2013.